

УДК[378. 02: 028]: 004

Баліка Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання,
Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-0042-7744
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У сучасному суспільстві конкурентоспроможність кожної особистості на ринку праці залежить від її здатності опановувати нові технології та продуктивно засвоювати великі обсяги інформації, перетворювати їх на свої «особисті» знання й активно використовувати для розв'язання різнопланових завдань у професійній діяльності. Акцентовано увагу на тому, що за результатами міжнародного дослідження PISA-2022 читацька компетентність серед підлітків нашої країни на низькому рівні, тому одним з головних завдань сучасних закладів освіти усіх рівнів визначено не лише забезпечення здобувачів освіти знаннями, а й формування навичок знаходження необхідної інформації серед великої кількості джерел.

Доведено, що сформувати в учнів читацьку компетентність зможе лише той педагог, який має власну сформовану і високо розвинену читацьку компетентність.

З'ясовано, що читацька компетентність – це інтегрована якість особистості, яка характеризується певними компетенціями (особистісно-ціннісною, навчально-пізнавальною, інформаційно-комунікаційною). Виділено компоненти читацької компетентності: когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний, мотиваційний, комунікативний, освітній, інформаційний. Проаналізовано інноваційні форми вивчення тексту (читання з опорою на ключові слова; конспектування прочитаного; рецензування прочитаного; компетентнісне читання; поверхнєве читання; аналітичне читання; продуктивне читання; контекстне читання), які сприяють формуванню та розвитку читацької компетентності. Зазначено, що під час освітньої діяльності викладачі

закладів вищої освіти формують та розвивають у здобувачів вищої педагогічної освіти стійкий інтерес до читання, навчають їх прийомів читацької компетентності, зокрема якості збереження прочитаного, що забезпечує можливість розв'язання освітніх, соціальних та професійних завдань адекватно ситуаціям у широкій соціальній взаємодії їхньої освітньої та майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: компетентність, читацька компетентність, здобувач вищої педагогічної освіти, формування, розвиток, діджиталізація.

Постановка проблеми. Включення України в європейський освітній простір передбачає розвиток та виховання всебічно розвиненої особистості, креативного новатора та конкурентноспроможного фахівця. Сьогодні конкурентноспроможність кожної особистості на ринку праці залежить від її здатності опановувати нові технології, адаптуватися до умов праці, що змінюються. У період розвитку діджиталізації освіти та доступу до численних інформаційних ресурсів закономірно зростає роль читання як важливої соціальної практики, пов'язаної з усвідомленням написаного. В інформаційному суспільстві, що бурхливо розвивається, читацька компетентність, безсумнівно, одна з найбільш затребуваних і необхідних здібностей майбутніх фахівців. Потреба формування та розвитку читацької компетентності особистості особливо актуальна, оскільки, з одного боку, в сучасних дослідженнях відзначено вкрай низький престиж читання серед здобувачів вищої освіти, з іншого боку, компетентним фахівцем вважається той, хто здатний продуктивно засвоювати великі обсяги інформації, перетворювати їх на своє «особисте» знання й активно використовувати для розв'язання різнопланових завдань у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. У низці сучасних наукових розвідок наголошується про низький рівень читацької компетентності, зумовлений різними чинниками, зокрема впливом сучасних гаджетів. Аналіз сучасних джерел (К. Павелків, В. Сидоренко, М. Драчук, І. Драч, О. Савченко, Н. Коверсун та ін.) засвідчив, що формування компетентностей здобувачів вищої освіти досить активно нині досліджується педагогічною наукою та є актуальною [7; 10; 3; 2; 9]. Водночас проблема розвитку читацької компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах діджиталізації не знайшла до сьогодні належного відображення у педагогічній науці.

Мета статті: здійснити аналіз проблеми розвитку читацької компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах діджиталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні відбуваються процеси глобалізації та діджиталізації, тому особливо важливо, щоб кожен здобувач освіти мав сформовану читацьку компетентність. Адже вміння читати – це не лише оволодіння технікою читання, набутою в початковій школі, але й сукупність знань, умінь і навичок, тобто компетенцій, що постійно розвиваються та вдосконалюються особистістю на різних етапах діяльності та спілкування упродовж життя.

За результатами міжнародного дослідження PISA-2022 читацька компетентність серед підлітків нашої країни на низькому, навіть на катастрофічному рівні, зокрема показник у 2022 році став на 38 балів нижчий, як порівняти з дослідженням 2018 року. 59% учнів досягли базового рівня в читанні, 29% – рівня 3 і вищих. Статистика засвідчила, що в середньому українські учні відстають у читанні від учнів країн ОЕСР приблизно на два з половиною роки навчання за стандартами PISA [8].

Саме тому одним із головних завдань сучасних закладів освіти визначається не лише забезпечення здобувачів освіти знаннями, а й формування навичок знаходження необхідної інформації з великого обсягу інформації. Це стосується й закладів вищої освіти, зокрема педагогічної. Адже сформувати в учнів читацьку компетентність ефективно може лише той педагог, який має власну сформовану цю компетентність. Жоден з навчальних предметів неможливо повноцінно засвоїти без сформованої навички читання. Читання – обов'язкова і важлива частина будь-якої освітньої діяльності. Тому проблема формування й розвитку читацької компетентності у здобувачів вищої освіти є вкрай актуальною.

Реалії сучасного українського суспільства, в яких перебувають і діти, і молодь, посприяли зниженню інтересу до читання. Здобувачі освіти, що декілька років поспіль знаходяться на дистанційному навчанні й не привчені читати систематично, не мають розвинених якостей читача, зазнають суттєвих труднощів під час роботи з текстовою інформацією, не готові до вимог світового інформаційного простору, тому ця проблема потребує додаткової уваги й вирішення.

Аналіз поняття «читацька компетентність» засвідчив, що воно містить широке змістове наповнення. Читацька компетентність включає якість збереження прочитаного, що сформована на основі загальної культури людини,

забезпечує можливість розв'язання освітніх, соціальних, а згодом і професійних завдань, що виникають у фаховій діяльності.

Формування читацької компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти дає змогу розв'язати одну з проблем вищої освіти, коли здобувачі недостатньо володіють системою знань, мають певні труднощі у їх використанні під час розв'язку конкретних завдань.

У межах нашої наукової розвідки вважаємо за доцільне виділити відмінності між такими поняттями як «компетенція» та «компетентність».

У тлумачному словнику української мови поняття «компетенція» трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [6, с. 874]. Зі свого боку, М. Головань вважає, що компетенція – «деяка відчужена, наперед задана вимога до підготовки особи (властивості або якості, потенційні здатності особи), наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері» [1]. Тобто, компетенція – це знання, досвід, уміння з низки питань, у яких хтось добре обізнаний.

Компетентність – це вже сформована сукупність особистісних якостей, що включає певний досвід роботи; це інтегроване утворення особистості, яке інтегрує знання, уміння, навички, досвід і особистісні характеристики, що визначають бажання, здатність і готовність вирішувати проблеми та завдання, які виникають у реальних життєвих ситуаціях з одночасним усвідомленням важливості предмета та результату діяльності.

У дослідженні PISA компетентність (грамотність) читання тлумачать як здатність розуміти, використовувати, оцінювати й осмислювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати знання й читацький потенціал, а також готовність брати активну участь у житті суспільства [8].

Отже, читацька компетентність – це інтегрована якість особистості, що характеризується певними компетенціями, зокрема:

- особистісно-ціннісна компетенція (ціннісне ставлення до знань, отриманих у процесі читання літератури, доступної за змістом і формою);
- навчально-пізнавальна компетенція (наявність читацького світогляду та літературознавчих уявлень);
- інформаційно-комунікаційна компетенція (вміння виконувати необхідні читацькі дії в роботі з книжкою та твором з метою формування та розвитку потреби в читанні).

Розвиток читацької компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах діджиталізації дає можливість значно підвищити ефективність

освітнього процесу, оскільки передбачає роботу з різноманітними джерелами інформації, які здобувачі вищої освіти можуть використовувати не лише під час навчання, а й у своїй майбутній професійній педагогічній діяльності.

У контексті досліджуваної проблеми особливого значення набуває особистість здобувача вищої освіти як майбутнього фахівця, оскільки професійні вимоги розглядаються через призму індивідуальності фахівця, його досвіду та бажання підвищувати його інформаційну компетентність.

Наприклад, Є. Неведомська переконана, що сучасний здобувач вищої освіти повинен «не тільки володіти певним обсягом знань, а й уміти вчитися: шукати й знаходити необхідну інформацію, щоб розв'язати ті чи інші проблеми, використовувати різноманітні джерела інформації для розв'язання цих проблем, постійно здобувати додаткові знання» [5, с. 223].

Читацька компетентність здобувачів вищої педагогічної освіти є логічним завершенням ланцюжка «читацька діяльність» – «читацька самостійність» – «читацька компетентність» і має низку особливостей, зокрема, сприяє формуванню та розвитку їхньої професійної компетентності. У сучасному закладі вищої освіти читацька компетентність стає підґрунтям для самостійної та науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти. В умовах інформаційного середовища відбуваються якісні зміни у змісті їхньої читацької компетентності.

На думку сучасних дослідників проблеми, структура читацької компетентності здобувачів освіти являє собою сукупність системи пізнавальних цінностей та містить такі компоненти: когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний, мотиваційний, комунікативний, освітній, інформаційний та тощо. [4; 11].

У закладі вищої педагогічної освіти здобувачі отримують як фахові знання, так і практико-орієнтовані вміння, проте в сучасних умовах необхідно постійно оновлювати знання, самовдосконалюватися, а це неможливо без вільного володіння читацькою компетентністю – найважливішим ресурсом розвитку особистості, джерелом набуття знань.

Різні види читання формують у здобувачів вищої педагогічної освіти навички самостійної роботи, розширюють світогляд, формують стійкий інтерес до роботи з будь-яким джерелом інформації. Під час опрацювання різноманітних джерел у здобувачів педагогічної освіти формуються та розвиваються вміння аналізувати факти та явища, самостійно мислити, формувати власну думку, шукати способи нестандартного розв'язання професійних завдань.

На підставі читання відбувається не просто вилучення інформації з наукової, навчально-методичної, спеціальної літератури; вона творчо опрацьовується, внаслідок чого виникають нові перспективи. Читання навчальної літератури містить у собі повторення окремих фрагментів, обмірковування та запам'ятовування змісту. Кожен вид навчального видання певним чином пов'язаний з освітньою програмою, індивідуальний у доборі, поданні та обробці інформації.

Для підвищення своєї професійної компетентності кожен здобувач вищої педагогічної освіти повинен вміти користуватися різними виданнями, як довідковими, так і науковими. Під час опрацювання різноманітних джерел інформації, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю, здобувачам вищої педагогічної освіти доцільно використовувати інноваційні форми вивчення тексту, зокрема: читання з опорою на ключові слова (надшвидкий пошук конкретного місця в тексті під час читання з електронного джерела); конспектування прочитаного (записування в процесі читання потрібної інформації з обов'язковим зазначенням бібліографічних даних); рецензування прочитаного (пошук невідповідностей і суперечностей у тексті); компетентнісне читання (читання літератури за загальними та спеціальними темами для розширення світогляду в сфері наукових і професійних знань); поверхнєве читання (читання невеликої за обсягом, швидко мінливої інформації в соціальних мережах, на сайтах); аналітичне читання (читання, що паралельно супроводжується виконанням аналізу прочитаного тексту, виділенням і запам'ятовуванням головного); продуктивне читання (читання, поєднане з тлумаченням, інтерпретацією прочитаного, формуванням власної позиції); контекстне читання (читання, за якого читач вільно переходить від одного виду читання до іншого) тощо.

Під час освітньої діяльності у здобувачів вищої педагогічної освіти розвивається стійкий інтерес до читання, формуються й удосконалюються прийоми читацької компетентності, зокрема якості збереження прочитаного, що забезпечує можливість розв'язання освітніх, соціальних та професійних завдань адекватно ситуаціям у широкій соціальній взаємодії освітньої та майбутньої професійної діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, читацька компетентність є основою для самостійного навчання та для повноцінної участі в житті сучасної інформаційної цивілізації. Для засвоєння спеціальних (фахових) компетентностей читацька компетентність є базовою. В умовах різкого

збільшення обсягу інформації, що має бути опрацьована та усвідомлена кожним здобувачем вищої освіти, посилюється значення проблеми усвідомлення та розуміння тексту. Збільшення обсягу інформації потребує вміння швидко й ефективно її сприймати й опрацьовувати.

У закладі вищої освіти здобувачі вищої педагогічної освіти за допомогою наукової, навчальної та фахової літератури не лише здобувають знання та вміння, а й навчаються перетворювати, застосовувати їх у практичній діяльності. Саме тому формування та розвиток читацької компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах діджиталізації сприяє підготовці цілеспрямованої особистості, що саморозвивається, самовдосконалюється, сприяє формуванню висококваліфікованого фахівця, затребуваного на сучасному ринку праці.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в упровадженні рекомендацій з формування читацької компетентності як майбутніх педагогів, так і учнів закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головань М. М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. №3. С. 23–31.
2. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади. Монографія. Київ: «Дорадо-Друк», 2013. 456 с.
3. Драчук М. І., Федорович З. Я. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності в умовах дистанційного навчання майбутніх провізорів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р., № 71. Т. 2. С. 75–78.
4. Мартиненко В. Сутнісні характеристики читацької компетентності молодших школярів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714787/1/%D0%A1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96.pdf> (дата звернення 16.12.2023).
5. Неведомська Є. Формування інформаційної культури українських студентів. *Vzdelávaneaspoločnosť V. Medzinarodnyne konferency zbornik*. Presov, 2020. С. 222–225.
6. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). Том 1, А – К /Укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ, Вид-во «АКОНІТ», 2006. 926 с.
7. Павелків К. М. Іншомовна комунікативна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери: структура та зміст. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр.* / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т; упоряд.:

О.Б.Петренко; ред.кол.:О.Б.Петренко, Н.Б.Грицай, Т.С.Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2019. Вип. 9. С. 193–202.

8. Результати міжнародного дослідження якості освіти Pisa-2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rezultati-mizhnarodnogo-doslidzhennya-yakosti-osviti-pisa-2022>. (дата звернення 16.12.2023).

9. Савченко О., Коверсун Н. Формування читацької компетенції та шляхи її підвищення в курсантів і студентів закладу фахової передвищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 32. Том 2. С. 106–109.

10. Сидоренко В. В. Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах відкритої освіти: кластерний аналіз. *Професійна компетентність педагога в умовах оновленого змісту освіти та вимог ринку праці: III регіональна науково-практична конференція*. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2017. С. 8–17.

11. Стеценко Н. М. Формування читацької компетентності студентів технічних вишів у процесі навчання іноземної мови. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81(1). С. 84–88.

REFERENCES

1. Holovan M. M. Kompetentsiia i kompetentnist: dosvid teorii, teoriia dosvidu [Competence and Competence: Experience of the Theory, Theory of the Experience]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2008. No 3. S.23–31. [in Ukrainian]

2. Drach I. I. Upravlinnia formuvanniam profesiinoi kompetentnosti mahistrantiv pedahohiky vyshchoi shkoly: teoretyko-metodychni zasady [Managing the Formation of Professional Competence of Master's Students in Higher Education Pedagogy: Theoretical and Methodological Foundations] *Monohrafiia Kyiv:«Dorado-Druk»*, 2013. 456 s. [in Ukrainian]

3. Drachuk M. I., Fedorovych Z. Ya. Formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti v umovakh dystantsiinoho navchannia maibutnikh provizoriv [Formation of Information and Communication Competence in the Context of Distance Learning of Future Pharmacists]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2020 r., No 71. T. 2. S. 75–78. [in Ukrainian]

4. Martynenko V. Sutnisni kharakterystyky chytatskoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Essential Characteristics of primary schoolchildren's reading competence]. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/714787/1/%D0%A1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96.pdf> (data zvernennia 16.11.2023). [in Ukrainian]

5. Nevedomska Ye. Formuvannia informatsiinoi kultury ukrainskykh studentiv [Formation of the Information Culture of Ukrainian Students].

Vzdelávaniemaspoločnosť V. Medzinarodnyne konferency zbornik. Presov, 2020. S. 222–225. [in Ukrainian]

6. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (u trokh tomakh). Tom 1, A–K [A New Explanatory Dictionary of the Ukrainian language (in three volumes). Volume 1, A - K] / Ukladachi: V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Kyiv, Vyd-vo «AKONIT», 2006. 926 s. [in Ukrainian]

7. Pavelkiv K. M. Inshomovna komunikatyvna kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery: struktura ta zmist [Foreign Language Communicative Competence of Future Social Workers: Structure and Content]. *Innovatyka u vykhovannia: zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Rivnen. derzh. humanit. un-t; uporiad.: O.B.Petrenko; red.kol.: O.B.Petrenko, N.B.Hrytsai, T.S.Tsipan ta in. Rivne: RDHU, 2019. Vyp. 9. S. 193–202. [in Ukrainian]*

8. Rezultaty mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity Pisa-2022 [Results of the International Study of the Quality of Education Pisa-2022]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rezultati-mizhnarodnogo-doslidzhennya-yakosti-osviti-pisa-2022>. (data zvernennia 16.11.2023). [in Ukrainian]

9. Savchenko O., Koversun N. Formuvannia chytatskoi kompetentsii ta shliakhy yii pidvyshchennia v kursantiv i studentiv zakladu fakhovoi peredvyshchoi osvity [Formation of Reading Competence and Ways to Improve it in Cadets and Students of a Professional Higher Education Institution]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 2020. Vyp 32. Tom 2. S. 106–109. [in Ukrainian]

10. Sydorenko V. V. Rozvytok profesiinoi kompetentnosti suchasnoho pedahoha v umovakh vidkrytoi osvity: klasternyi analiz [Development of Professional Competence of a Modern Teacher in the Context of Open Education: Cluster Analysis]. *Profesiina kompetentnist pedahoha v umovakh onovlenoho zmistu osvity ta vymoh rynku pratsi: III rehionalna naukovopraktychna konferentsiia*. Vinnytsia: Vinnytska miska drukarnia, 2017. S. 8–17. [in Ukrainian]

11. Stetsenko N. M. Formuvannia chytatskoi kompetentnosti studentiv tekhnichnykh vyshiv u protsesi navchannia inozemnoi movy [Formation of Reading Competence of Technical Higher Education Students in the Process of Learning a Foreign Language]. *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu]. Pedahohichni nauky*. 2018. Vyp. 81(1). S. 84–88. [in Ukrainian]

DEVELOPMENT OF READING COMPETENCE OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION STUDENTS IN THE CONTEXT OF DIGITALISATION

Liudmyla Balika

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Education
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0042-7744

e-mail: luidmyla.balika@rshu.edu.ua

Abstract. Nowadays the competitiveness of each individual in the labor market depends on the ability to master new technologies and productively assimilate large amounts of information, transform them into «personal» knowledge and actively use them to solve various tasks in professional activities. It is emphasized that, according to the results of the international PISA-2022 study, reading competence among adolescents in our country is low, so one of the main tasks of modern educational institutions at all levels is not only to provide students with knowledge, but also to develop the skills of finding the necessary information among a large number of sources.

It is proved that only a teacher who has his/her own formed and highly developed reading competence can form students' reading competence. It has been found that reading competence is an integrated quality of a personality characterized by certain competences (personal and value; educational and cognitive; information and communication). The following components of reading competence are allocated: cognitive, operational, reflective, motivational, communicative, educational, informational.

In the article innovative forms of text study (keyword-based reading; note-taking; reviewing the readings; competence reading; surface reading; analytical reading; productive reading; contextual reading) that contribute to the formation and development of reading competence are analyzed.

It is noted that in the course of educational activities, teachers of higher education institutions form and develop a strong interest for reading in students of higher pedagogical education, teach them the methods of reading competence, in particular the quality of reading retention, which provides an opportunity to solve educational, social and professional tasks adequately to situations in the broad social interaction of their educational and future professional activities.

Keywords: competence, reading competence, student of higher pedagogical education, formation, development, digitalisation.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2023 р.